

1945

Kísért a múlt

GELENCSÉR GÁBOR

A MÚLT TÁRSADALMI TRAUMÁJÁVAL SZEMBESÍT TÖRÖK FERENC FILMJE. DE NEM CSUPÁN A MÚLTÉVAL, LEGALÁBB ANNYIRA A JELENÉVEL IS.

A magyar film az 1960-as évektől élen jár a történelmi tabuk feldolgozásában. Az ötvenes évek, 1956, illetve a második világháború, a vészorszak, a holokauszt – témák, amelyeket a Kádár-korszak felejtésre ítél, vagy legalábbis a velük kapcsolatos hivatalos emlékezet politikáját (elsősorban 1956-ét) már egyre kevésbé erőlteti. E társadalomtudományi szempontból sem elhanyagolható élcsapat legelső sorában a dokumentumfilm áll: hol egy lépéssel megelőzi, hol közvetlenül előkészíti a játékfilmes feldolgozást. Úgy tűnik, nincs ez más képp a rendszerváltás utáni időszakban sem. A korábbi tabuk megdőlnék ugyan, ám bőven akadnak továbbélők és újabbak, s ezek, hasonlóan a Kádár-érához, érzékeny kor- és kórképét rajzolnak a jelen társadalmáról. Az elmúlt évekről szintén elmondható, hogy előbb dokumentumfilmekben tárulnak fel a múlt elfelejtett árnyai. A különbség csak annyi, hogy minderre már a társadalom- és történelemtudomány, valamint a film-történetírás is felhívhatja a figyelmet, gondoljunk György Péter és Gyáni Gábor vagy Sárközy Réka, Murai Gábor és Stöhr Lóránt írásaira.

A Kádár-korszaktól a jelenig ívelő, s ekként az ötvenes évektől és 1956-étől eltérő karakterű tabu a magyarországi holokauszt. Különös módon a felejtés politikája, a szembenézés elutasítása egyaránt jelen van a diktatúra és a demokrácia korában. Még különösebb körülmény, hogy a diktatúráé kevésbé tűnik „logikusnak”, hiszen mi állhatott volna inkább a Rákosi-, majd Kádár-rendszer érdekében, mint a Horthy-rendszer bűneinek elősorolása, benne a törvényerőre emelt antiszemitizmussal és a magyar zsidóságot sújtó soával. Csakhogy a

bűnök nemcsak a lezártak vélt múlthoz tartoznak, tovább- és velünk élnek a jelenben, s ezt, főképp a Kádár-korszak puha, kiegyezéses diktatúrája nem akarta firtatni, ha cserébe saját bűnbánó eredetét sem firtatta a társadalom. Sok tényező kapcsolódik még természetesen ehhez az amnéziapolitikához, a traumafeldolgozás egyéni és kollektív lélektanától az aktuálpolitikai érdekekig (Izrael és az arab országok megítélése), a legfontosabb kérdés azonban mégis az, milyen *következménye* van a jelenre a múltnak, mit *okoz* a jelen társadalmi tudatában a felejtés avagy az emlékezés. S ez a kérdés valóban az aktuális jelenre, nem csupán a múltra vagy a félmúltra érvényes, legyen szó akár 1956, akár a holokauszt emlékezetéről. Különösképpen igaz ez, ha utóbbinak a felejtés alól lassan felszabaduló emlékezetpolitikai kérdéskörét kiegészítjük a magyar társadalom felelősségének máig feldolgozatlan traumájával.

Török Ferenc a játékfilmesek közül elsőként ezt állítja történetének középpontjába, s ezzel – nem nehéz megjósolni – élénk társadalmi vitát fog kelteni. Nem tisztem itt ehhez hozzászólni, ám lehetőségére, sőt szükségességére mindenképpen utalnom kell. Az alábbiakban azonban csak az 1945 filmtörténeti kontextusával és esztétikai megformálásával foglalkozom.

A magyarországi holokauszt emlékezete sokáig az áldozat szempontjából fogalmazódott meg, most viszont a tetteséből vagy legalábbis a kollaboránsekből. A film a korábban csak sejtetett különbségtétel terén új fejezetet nyit a háború alatti és főként utáni, velünk élő felelősség egyértelműsítésével és társadalmasításával. Mindezt elsőként, ahogy

más tabuk esetében is, dokumentumfilmek közelítették meg, különböző léptékben és módon, de egytől-egyig nagy bátorsággal és kifejezőerővel. Nádasy László *Eva A. 5116* című egészestés (!) dokumentumfilmje már 1964-ben a traumatizáltság és a múltfeldolgozás jelenségét vizsgálja a korabeli jelenben. Ugyanekkor indul Jancsó Miklós jóval absztraktabb *Jelenlét-trilógiája* a felejtésre, pusztulásra ítélt zsidó múlt erodálódó képeivel, s a vele szembeállított inverz életidővel: az egyre romosabb olaszliszkai zsinagógót 1965-ben, 1976-ban és végül 1986-ban egyre fiatalabb emberek, közösségek keresik fel. Gazdag Gyula *Társasutazása* (1985) a traumatikus múltfeldolgozás mellett a traumatizált jelenre is rávilágít egyik interjúalanyával, aki nemcsak az Auschwitzba szervezett utazásra nem vállalkozik, hanem arra sem, hogy arcával és nevével nyilatkozzon sorsáról. A traumatikus múlttal néz szemben B. Révész László *A látogatásában* (1983) Bruck Edit is. Személyes emlékeivel, elhurcolása körülményeivel nincs teljesen összhangban megilletődött újra találkozása egykori szomszédjaival – az 1945 voltaképpen ezt a témát bontja ki. A játékfilmesek közül Szabó István veti fel élesen a *Bizalomban* a társadalom bűnösségét, továbbá Jeles András a *Senkiföldje* egyik jelenetében, az elhurcolt család házába beköltöző fiatal pár zavarodott és ezért zavarba ejtő képével. Az elmúlt évtizedekből pedig elsősorban Groó Diána és Varga Ágota dokumentumfilmjeit kell kiemelni, továbbá azt a társadalomtörténetileg szintén figyelemre méltó körülményt, ahogy a vészorszak és a holokauszt bűn(ös)jeihez hasonló módon indul el a következő diktatúra vétkeseinek – politikusok, ügynökök vagy egyszerű végrehajtók – bemutatása: pszichodramatikus szembeállításuk múltjukkal az emlékezés narratív keretében. Erre is vannak korábbi dokumentumfilm-példák: Gulyás Gyula és Gulyás János *Törvénysértés nélkül*, Gyarmathy Livia és Böszörményi Géza *„... hol zsarnokság van...”* vagy Almási Tamás *Ítéletlenül* című munkája. A játékfilmek közül pedig ebbe a sorba tartozik Török Ferenc korábbi filmje, az *Apacsok*, amely ugyancsak az elsők között dolgozza fel az ügynöktémát.

Nem annyira meglepő tehát a rendezőtől az 1945, mint ahogy első látásra tűnik, a film érett, visszafogott stílusa viszont annál öröndetesebb megújú-

SZILÁGYI LENKE FELVÉTELE

lást jelent a már eddig is gazdag és sokszínű életműben. Mindennek háttérben elsősorban az erős irodalmi alanyag áll, amely már az *Apacsok* esetében is fontos kiindulópontot jelentett: akkor Bereményi Géza és Kovács Krisztina színműve, most Szántó T. Gábor azonos című elbeszélése. Elbeszélése, s nem, mondjuk, regénye. A néhány óra alatt, 1945 augusztusában játszódó történet legfontosabb vonása ugyanis a címéhez méltó drámai súrírtés, s az ezt támogató művészi megoldások: a kivételesen erős színészi játék, az információt késleltető dramaturgia, a balladai hangulatú vizualitás és hangkulissza, a nyugtalanító zene. Azaz a nagyszerűen összeállított színészcsapat, élén a település jegyzőjét alakító Rudolf Péterrel; az író és a rendező közös forgatókönyve; Ragályi Elemér veretesre komponált fekete-fehér képei és Rajk László leginkább egy falusias mezőváros hangulatát keltő díszlete; Zányi Tamás sejtelmes akusztikus világa és Szemző Tibor egyszerre repetitív és dallamos, a film szinte valamennyi pillanatát átható szerzeménye.

Miért fontosak ezúttal különösképpen az erős hatást és koherenciát mutató eszközök? Nos, nem pusztán a téma úgymond „külső” súlya és újdonsága,

„Félelem és lelkiismeretfurdalás”
(1945 – Nagy Marcell
és Angelus Iván)

hanem a történet saját motívumkincse miatt. Annak egyes elemei ugyanis igencsak ismerősek. Így a helyi kiskirály, a tarfejű zsebdiktátor, a még mindig hivatalban lévő jegyző öntelten magabiztos alakja; az ő oldalán ideigleg felmorzsolódott, kábítószerfüggő, egykori törékeny szépségét már csak romjaiban őrző, mégis erős feleség; a bűnben fogant apai gondoskodás ellen fellázadó, otthonról elmenekülő fiú. A szerelmét a gazdagabb élet reményében elhagyó menyasszony, meg az ő régi, még mindig vonzó kedvese, az újrakezdés mellett elkötelezett, földet osztó karakán fiatalember. Az új helytartók, a zabraló szovjet katonák. A jegyzőt oldalkocsis motorkerékpárján szállító rendőr, akinek arra sincs ideje, hogy nyilas egyenruháját lecserélje, csak zubbonyára húz másik karszalagot; vagy a feladatát jócskán túlteljesítő állomásfőnök. A bűnbe vitt szerencsétlen kisember, aki feljelentésért zsidó vagyont kap jutalmul, s aki hiába kér bűnbocsánatot az egyház sunyi szolgájától, így aztán felakasztja magát; vagy az ő kapzsi felesége, aki szerint mindez nekik jár. S végül a szótlán zsidó férfiak, apa és fia, akik temetni és gyászolni jöttek a településre, s akik miatt a félelem és lelkiismeretfurdalás drámája elszabadul. Hasonlóan ismerős a fojto-

gatóan kisszerű közeg: még nem város, már nem falu; az egyiknek szegényes, a másiknak hivalkodó, s ahol mindenki tud mindent. Nos, mindez ismerős lehet, ám így, ebben a történelmi összefüggésben és ilyen intenzitással még nem találkoztunk vele. S e kivételes kohézióhoz hadd tegyék hozzá még egy fontos szempontot, tudniillik, hogy mi minden lehetne a történetben, ám még sincs! Például flashback. Még a helye is megvolna, amikor a jegyző kinéz lakása ablakán a főtérre, s a felesége emlékezeti egykori árulására. De – szerencsére – az 1945 elkerüli a vészszokaszok közvetlen képi-történelmi megidézését. Ezért is érezzük úgy, hogy a hiteles történelmi múltidézés ellenére a mának szól; nemcsak fájó emléket idéz, hanem aktív emlékezésre szólít. S ezért lesz különös jelentősége a balladai

történethez méltó zárlatnak. A faluba látogató zsidó túlélők, miután eltemették mindazt, ami szeretteikből tárgyi emlékként megmaradt, méltósággal elfogadják ugyan a gyanakvó jegyző és az általa képviselt lakosok részvénytápvánítását, ám az emléküket megőrzésére vonatkozó „diplomátikus” ígéretet már szóra sem érdemesítik. Nem néznek hátra, lábukról talán még a port is leverik (visszaújtjukon az állomásra hatalmas nyári zivatar kapja el őket). Amilyen váratlanul jöttek, olyan váratlanul mennek el – talán ugyanazzal a vonattal, amely néhány hónapja a koncentrációs táborok felé hurcolta őket és szeretteiket. A film legutolsó képén a modzony koromfekete füstje borítja be a festői tájat.

Vajon azóta kitisztult már az ég felettünk, eljutottunk a katarziszig? Egy biztos: a trauma színrevitele, az afőlött érzett megrendülés segíthet ebben.

1945 – magyar, 2017. Rendezte: **Török Ferenc**. Írta: **Szántó T. Gábor**. Kép: **Ragályi Elemér**. Zene: **Szemző Tibor**. Vágó: **Barsi Béla**. Hang: **Zányi Tamás**. Producer: **Angelusz Iván, Reich Péter, Török Ferenc**. Szereplők: **Rudolf Péter** (Szentés István), **Nagy-Kálózy Eszter** (Anna), **Tasnádi Bence** (Szentés Árpád), **Sztarenki Dóra** (Kisrőzsi), **Szabó Kimmel Tamás** (Jancsi), **Szarvas József** (Kustár), **Szirtes Ági** (Kustárné). Gyártó és forgalmazó: **Katapult**. 91 perc.

KINCSEM

Nyereg alatt

HUBER ZOLTÁN

PROFI KOSZTÜMÖS-SZERELMES KALANDFILM, KÁROS MELLÉKHATÁSOK NÉLKÜL.

A plázák népét magyar filmre becsábítani igen komoly kihívás, a *Kincsem* a Várkonyi-féle történelmi szuperprodukciók áramvonalasított, aktualizált attrakciós potenciáljában bízik. Az óriási tömeg- és csatajelenetek, a több szálon futó eposzi építkezés helyett a XXI. században már a mai poénok mellett a tempó, a főhős vagánysága és a versenyek koncentrált energiája adják a feszültséget, de a közönséget most is a magyar történelem színpompás díszleteivel csalogatják az alkotók. A szerelem és bosszú univerzális meséjéhez a kiegyezés korabeli kulisszák felpörgetésével kevernek helyi ízeket.

Herendi Gábor ezúttal a *Valami Amerika* és a *Magyar vándor* két véglete közötti arany középutat választotta. A *Kincsem* is a nagybetűs hollywoodi történetet meséli újra, de a klasszikus álomgyári fordulatok már nem a mesterségesen édesített budapesti hétköznapokban, hanem egy digitálisan feljavított történelmi háttér előtt zajlanak. A nézővel összekacsintó kortárs poénok és beszólások menetrendszerűen érkeznek ugyan, de szerencsére kevés vizet zavarnak. A lényeg a mellőzött, vesztesnek bélyegzett hős győzelme, a gonosz ellenfél legyőzése és a nő megszerzése, szexi bőrcilinderekkel és csipkéekkel, meg pofaszakállakkal körítve.

Maga a címszereplő kecses szimbólum, a két főhőst meghatározó jellemvonások élő, fújtató megtestesülése. A kezdetben értéktelennek tartott ló a szabadságharc után mindenét elveszítő, ösztönös tehetségét léha duhajként elpazarló Blaskovich Ernő tükörképe. Ahhoz, hogy a férfi versenylovat farraghasson a csiszolatlan gyémántból,

előbb önmagával kell tisztába jönnie. A vad, megszelídítőjére váró csodakanca egyúttal a vágyott nő állati megfelelője is, aki akaratán kívül egyúttal a bosszút beteljesítő győzelem akadályává válik. Hősünk az ősellenség egyetlen lányába szeret ugyanis bele, az előtte álló kihívások és dilemmák így a gyönyörű állat versenyeitől, a konkrét történelmi kontextustól függetlenül, bárki számára átélhetőek.

A *Kincsem* a minél szélesebb közönség megnyerése érdekében a globálisan bevált receptekre szavaz, a piros-fehér-zöld színek kombinációja csak a csomagolás miatt érdekl. Emiatt akár dicsérni is lehet az alkotókat, hiszen így egyúttal a népi giccs, a kínos nacionalizmus és a testszagú magyar virtuskodás csapdait is messzire elkerülik. Másrészt viszont hiába látjuk az épülő Szent István-bazilika képeit és bukkan fel többször maga Ferenc József is, az Osztrák-Magyar Monarchia kizárólag a ruhák és helyszínek szintjén fontos, mint romantizáló elem. Egy bevalottan szórakoztatni akaró kosztümös kalandfilmben ez persze nem feltétlenül baj, de az alapvetően a főhős jellemfejlődésére és a nő meghódítására koncentráló történetben ez esetben kissé elsikkadnak az ellenfelek. Gáspár Tibor és Keresztes Tamás remek színészek, de a karaktereik kidolgozatlan-sága miatt nem érezzük fenyegetőnek a jelenlétüket.

A fordulatok és történések dramaturgiai megalapo-

„Tökéletesen működik a kémia”
(Nagy Ervin)

zottságát az alkotók többször feláldozzák az elérni kívánt hatás oltárán, de a ló, a férfi és a nő ügyesen egymásra játszott hármasa képes végig fenntartani a feszültséget. Régen láttunk ennyire csibészesen sármos magyar férfihőst, Klára pedig pont az a beleváló csaj, akit el tudunk képzelni mellette. Nagy Ervin és Petrik Andrea párosa nagy találat és nemcsak azért, mert tökéletesen működik közöttük a kémia. A két színésznek elhisszük a drámát és az elemi kalandvágyat is, ami a figurákat egymás felé sodorja. A film pergő ritmusa, a sztori csavarjai és a derbik izgalmak nem érnének sokat, ha nem szurkolnánk nekik kezdettől.

A *Kincsem* érezhetően a lehető legkisebb ellenállás és nagyobb látvány felé halad, ez utóbbira pedig nyilván nem lehet panasz. Különösen, ami a ruhákat és a tárgyi környezetet illeti, a finoman steampunkos kiegészítők és műtűrök, a tökéletesen szabott zakók vannak annyira emlékeztetésekre, mint az egyébként kimondottan mozgalmasra sikeredett vágatok. Van tehát kiért izgulni és van min legettetni a szemet, a könnyed fogyasztást tényleg semmi nem gátolja meg. Az átgondolt, kimért profizmus uralja a filmet, annak minden előnyével és hátrányával együtt.

KINCSEM – magyar, 2017. Rendezte: **Herendi Gábor**. Írta: **Hegedűs Bálint, Herendi Gábor**. Kép: **Szatmári Péter**. Zene: **Hrutka Róbert**. Szereplők: **Nagy Ervin** (Blaskovich Ernő), **Petrik Andrea** (Klara von Oettingen), **Gáspár Tibor** (Otto von Oettingen), **Keresztes Tamás** (Gerlóczy), **Gyabronka József** (Hesp), **Rátóti Zoltán** (Blaskovich Bertalan), **Fekete Ernő** (Ferenc József császár). Gyártó: **Café Film**. Forgalmazó: **Fórum Hungary**. 121 perc.

BRAZILOK

Tétmeccs

KOLOZSI LÁSZLÓ

AZ AKADÁLYPÁLYÁN MINDKÉT CSAPAT VESZÍT.

A ki szeretné megtudni, milyen a magyar mélyszegénységben élők élete, szeretne átérezni a helyzetüket, és távol van tőlük, vagy földrajzilag, vagy szociális szempontból, annak érdemes olvasgatni az Igazgyöngy Alapítvány vezetőjének, L. Ritók Nórának a blogját. A Ritók Nórával felvett interjúkat. Ez a blog sok szempontból az egyik legfontosabb magyar közéleti feljegyzés. A berettyóújfalui alapítvány keretében képzőművészeti foglalkozásokkal és egyéb módon segítik felzárkózni a beláthatatlanul mély szegénységben élő gyerekeket. L. Ritók Nóra azt írja, nehéz kívülrőlként elfogadni, hogy a kapott pokrodot a megadományozottak sokszor azonnal pénzre váltják, és a pénzen „luxuscikkeket”, kólát, új ruhákat, mobilt vesznek maguknak. Beváltják a kapott holmit, mert szükségük van olyan tárgyakra, amiket megmutathatnak. Pár apróságra, amivel eldicsekedhetnek. Ahhoz, hogy megőrizték a méltóságukat.

A méltóság itt a kulcsszó. Ezeknek a társadalom mélyen élő embereknek, a pária sorban nagyon nehéz, em-

„Hogy megőrizték a méltóságukat”
(Nagy Dániel Viktor)

berfeletti munka megőrizni a méltóság maradványát. Aki nélkül ugyanakkor nem lehet élni. Aki elveszíti az önbecsülését, azt gondolja, már mindent megtehet, semmi számít. Az önbecsülés elvesztése vezet bűnözéshez, önpusztításhoz.

M. Kiss Csaba és Rohonyi Gábor rendezők filmjének főszereplőinek, a Brazilokról elnevezett roma futballcsapat tagjainak számára is azért fontos a mérkőzés a helyi potentátok ellen, mert a tét az önbecsülés, a megőrzött méltóság. Ahogy a sportfilmekben mindig, itt sem csupán a győzelem a tét. Nem elsősorban az fontos, kinek a nyakába akasztják az érmet, ki mehet Rióba, hanem az: a megverték, a megaláztak, az elnyomottak, akárcsak mondjuk a *Két félidő a pokolban* című magyar klasszikusban, bebizonyítsák, főként a maguk számára, hogy igenis értékesek, tudnak harcolni, vesztes helyzetből felkelni.

Igaz, a *Brazilok* nem az erőpróbára felkészülésről szól, hanem népmesei elemekkel átszőve, a kis falu, Acsa, életéről, az acsarkodó hatalmasokról és a putriban élőkről. A *Brazilokban* a konfliktusok és a megoldások nem annyira sportfilmet idéznek, sokkal inkább a magyar ifjúsági filmek hőskorát, a hetvenes-nyolcvanas évek olyan emlékezetes, nem túl merész, ugyanakkor kedves alkotásait, mint a *Le a cipővel*, a *Keménykalap és krumplior* (később: a *Csinibaba*).

Am azzal a döntéssel, hogy ennyire átláthatóvá tették a konfliktusokat, az alkotók le-

is mondtak arról, hogy bonyolult társadalmi problémákra érzékenyítő szatíráként lássuk a *Brazilokat*. Ahhoz túl sok a vicc, és túl kevés az átélhető hrabali humor. A kevésbé hihető fordulatok, a komótos történetmesélés, a kedélyes kísérőzene sem segítik azt, hogy ez egy olyan film legyen, ami oldhatna a cigányok iránti ellenszenvet. Amire azt lehetne mondani, feltár valami nagyon fontosat a mai magyar valóságából, egy olyan réteget, amit feltárni egyébként feladata lenne minden mai magyar filmnek, akkor is, ha vígjáték.

Ugyanakkor, ha már a történet a falusi Rómeó és Júlia mese felé ment el, a képek, a beállítások lehettek volna még stilizáltabbak, még színesebbek, akár még csiricsárébbak is. A *Brazilok* – ha már érzékenyítő film nem lett – lehetett volna kavargó, tarka mese. Mert csak egy mesében képzelhető el, hogy a roma lányba szerető szélsőjobbost nem veri agyon az apja, ahogy az is, hogy a roma lánynak udvarló fiúval nem törli fel a szakadt pályát a tesó.

Az alkotók a magyar ifjúsági film nyelvét nagyon is jól beszélik, ugyanakkor a romát, a vidék nyelvét, csak törve, hiányosan. A forgatókönyv kisése hepehupás fordulatait – egy-két szereplő, mint például Gáspár Laci ugyanúgy feleslegesnek tetszik, mint a pap filmvégi, indokolatlan gyónása – a színészi munka egyengeti ki. Lakatos Erik naivitása, ártatlansága, őszinte hangja megejtő, a Törököt alakító Dóra Béla is hiteles tud lenni, holott átállása majdnem annyira hihető, mint az, hogy egy félre lőtt labda a racka juh szarván köt ki. És erőteljes figura, szerencsére eléggé árnyalt karakter a Nagy Dániel alakította Áron, és kedves, üde jelenség a roma Júlia szerepében Farkas Franciska.

Nem a színészen múlik, hogy a *Brazilok* nem lett több mint könnyű komédia. Az viszont biztosan állítható, a *Brazilok* küzdelmét nézni jobb szórakozás, mint egy nem túl pörgős magyar bajnoki meccs.

BRAZILOK – magyar, 2017. Rendezte: Rohonyi Gábor, M. Kiss Csaba. Írta: M. Kiss Csaba, Muhi Klára, Huszár Péter. Kép: Réder György. Zene: Bornai Tibor. Vágó: Mógor Ágnes. Producer: Mécs Mónika, Mesterházy Ernő. Szereplők: Lakatos Erik (Fingi), Bergendi Barnabás (Ábel), Nagy Dániel Viktor (Áron), Dóra Béla (Török). Gyártó: M&M Films. Forgalmazó: InterCom. 105 perc.